

Saulius AMBRAZAS

*Lietuvių kalbos institutas***DAR DĖL *Kárvaičių* VARDO KILMĖS**

Šiuo rašiniu norėčiau žemai nulenkti galvą trims baltistikos didžiavyriams – Jonui Kazlauskui, Vytautui Mažiuliui ir Aleksandrui Vanagui.

Pakalbėti apie XVIII a. pabaigoje Negyvosiose kopose užpustyto seno *Kárvaičių* kaimo vardą paskatino artimesnė pažintis su Dalios Kiseliūnaitės darbais. Ji šiam vietovardžiui paskyrė specialų straipsnelį (2000). Apie jį rašoma ir jos kartu su Laima Simutyte parašytoje knygoje *Kuršių nerijos vietų vardai* (2005, 25tt.).

Čia gana pagrįstai suabejota tradiciniu šio vietovardžio tiesioginiu siejimu su lietuvių bendrinium žodžiu *kárvė*. Tačiau Kiseliūnaitės spėjimas, kad balt. **karv-* turėjęs reikšmę ‘ragas, iškyšulys’ ir buvęs sinonimiškas žodžiui **rāgas*, kelia labai rimtų abejonių. Mat šių dviejų žodžių semantika gerokai skiriasi.

Iš tiesų lie. *kárvė*, matyt, išriedėjo iš ide. būdvardžio, reiškusio ‘raguotas’, plg. gr. κερρα(φ)ός ‘raguotas’ (Chantraine 1933, 122). Tačiau jis, kaip rodo kitų giminiškų kalbų atitikmenys, žymėjo tik raguotuosius gyvulius, plg.:

1) lie. *kárvė* ir sl. **korva* ‘karvė’, pr. *curwis* ‘jautis’ (ochze) E 572, *kurwan* ‘jauti’ (ochsen) III 89₁₋₃ (visi jie veikiausiai kilę iš **kārva-* ‘raguotas’ → ‘jautis / karvė’)¹, gal ir alb. *ka* ‘kastruotas jautis, bulius’ (dėl šios sąsajos žr. Porzig

¹ Latvių kalboje išliko senasis ide. ‘jaučio / karvės’ pavadinimas, plg. la. *gìouvs* ‘karvė’ ir s. i. *gáuh*, gr. at. βούς, toch. A. *ko*, B *kau*, lo. *bōs* ‘jautis; karvė’; s. air. *bó*, s. v. a. *chuo* ‘karvė’ ir t. t. (Būga 1959, 353; Trautmann 1923, 94; ME 1, 692; Skardžius 1998, 587; Pokorny 1959, 482t.; Sabaliauskas 1968, 130tt.; Gamkrelidze, Ivanov 1984, 565; Kortlandt 1985, 118t.; Karaliūnas 1987, 188tt.; Smoczyński 2001, 30, 33; Euler 1996–1997, 12; Ademollo Gagliano 1998, 350; Nassivera 2000 ir lit.). Maria T. Ademollo Gagliano (1998) pastebėjo ir daugiau latvių kalbės archaizmų, kuriuos lietuviai ir prūsai pakeitė bendromis (kartais ir kai kurias kitas ide. kalbas apimančiomis) inovacijomis. Čia reikia turėti omenyje, kad vakarų baltai, dar ankstyvojoje žalvario epochoje sukūrę plačiai žinomą pilkapių kultūrą, dominavusią Rytų Pabaltijyje iki IV a. po Kr., ilgus šimtmečius su daugeliu šalių prekiavę gintaru, o vėliau veikiausiai tam tikru mastu dalyvavę tautų kraustymosi procese, padarė nemažos įtakos lietuvių kalbės (ypač kai kurių vakarinių ir pietinių jos tarmių) formavimuisi pradiniame jos raidos etape (plg. Ambrazas 2006 ir lit.).

1954, 175t.; Jokl 1963, 150; Širokov 1984, 18; Toporov 1984, 350tt. ir lit.; Bonfante 2001, 30);

2) pr. *sirwis* 'stirna' (ree) E 653 (kaip rodo finų baltizmai, anksčiau šis žodis baltų kalbose galėjo turėti 'elnio', 'briedžio' reikšmes, plg. suom. *hirvi* 'briedis; elnias', žr. Sabaliauskas 1963, 117 ir lit.) ir kimr. *carw*, lo. *cervus* 'elnias' (Pokorny 1959, 576t.; Gamkrelidze, Ivanov 1984, 484, 566; Toporov 1984, 345tt.; Mažiulis 1993, 317tt.; 1997, 117 ir lit.; Smoczyński 2007, 204).

Tai labai senas priesagos *-uo- (su ja buvo daromi būdvardžiai tiek iš veiksmažodžių, tiek ir iš vardažodžių, žr. Ambrazas 2008 ir lit.) vedinys, padarytas iš ide. **k_r*-/*k_{er}*- 'galva; ragas', plg.:

1) s. i. *síras*- 'galva; smaigalys', av. *sarah*- 'galva', gr. hom. ἐπὶ κῶρ 'ant galvos, viršuje' (šią konstrukciją bandoma lyginti su het. *kitkar* 'į galvas', žr. Zeilfelder 2001, 47tt. ir lit.), gr. at. κῶρᾱ, jon. κῶρη 'galva', bret. *kern*, s. skand. *hiarsi* 'viršugalvis', s. v. a. *hirni* 'smegenys';

2) het. *karā-uar* (dėl šio darybos žr. Eichner 1973, 92, išn. 35; Starke 1990, 407t., 530t.; Zeilfelder 2001, 48t. ir lit.), gr. κέρας, s. i. *śrīga*-, av. *srū*, lo. *cornu*, kimr. *corn*, go. *haúrn* 'ragas' ir t. t. (Schmidt 1889, 117tt., 322, 336tt.; Brugmann 1906, 200, 309; Benveniste 1935, 24t., 175; Schwyzler 1939, 583; Pokorny 1959, 574tt.; Nussbaum 1986 ir lit.).

Pastarąjį² baltų ir slavų kalbose pakeitė naujadaras, plg. lie. *rāgas* ir la. *rag*s, pr. *ragis* (horn) E 705, sl. **rogъ* (Trautmann 1923, 243; Fraenkel 1955–1965, 684 ir lit.).

Šio semantika žymiai platesnė negu ide. **k_r*-/*k_{er}*- ar iš jo padaryto *kárvēs* prototipo. Antai lietuvių kalboje išskirta 15 (LKŽ 11, 22tt.), o latvių kalboje – net 21 (ME 3, 465t.) jo reikšmė. Jis čia žymi ne tik gyvulių ragus, bet ir įvairius kitokius atsikišusius daiktus. Kad tokia padėtis sena, rodo iš jo padaryti gausūs vediniai. Kai kurie iš jų turi gana galias šaknis.

Pavyzdžiui, rytų baltų kalbų rogių pavadinimų daryboje atsispindi atsikišusios, į ragą panašios, pavažos (gal iš pradžių rogių pavažas atstodavo du

² Iš šio žodžio išvestinių formų, be aptartojo *kárvēs*, atsirado ir lie. *šerỹs*, *širšuō* 'širšė', iš dalies *stirna*, plg. s. la. *sirna* 'stirna' (Smoczyński 2007, 604, 630, 639). Dėl galimo -t- įterpimo pastarajame žodyje žr. dar Iljinskij 1926, 55t.; Fraenkel 1955–1965, 909; Villanueva Svensson 2009, 10 ir lit.

surišti medžių kamienai su šaknimis, žr. Būga 1959, 295), plg. lie. *rāgės* (žinomos nuo Dionizo Poškos, Simono Daukanto raštų) su tokiu pat šaknies vokalizmu kaip ir pamatinio žodžio *rāgas* ir *rōgės* (jis užfiksuotas jau XVII a. Mažosios Lietuvos rankraštiniam žodyne *Lexicon Lithuanicum: Schlitte Slajos, Roges* 75a) su pakitusiu šaknies balsiu. Tarmėse yra ir išvestinių variantų, pvz.: *rāgutės*, *ragūtės/ragūtės/rāgūtės*, *rogūtės* (LKA 1, 100t., Žemėl. 43)³.

Tą patį pamatinį žodį turi ir la. *ragavas* (*reġavas*), *ragus*, *raguvas*⁴, *ragutas*⁵ ‘rogės’ (Būga 1959, 267, 533; ME 3, 465, 504; Fraenkel 1955–1965, 685; Sabaliauskas 1990, 168; Smoczyński 2007, 519t.).

Žodis *rāgas* veikiausiai yra galūnės *-o- vedinys, padarytas iš ide. veiksmazodžio **reg^h-* (iš čia lietuvių *regėti*) ir kadaise turėjęs reikšmę ‘atsikišimas, tai, kas atsikišę’⁶ (plačiau žr. Jēgers 1966, 144–153; Mažiulis 1997, 7t., Smoczyński 2007, 495, 506). Ji artima veiksmy pavadinimams, kurie dažnai linkę leksikalizuotis, įgyti įvairių specialesnių reikšmių (plg. Ambrazas 1987 ir lit.).

³ Vakarinėse lietuvių tarmėse vartojamas ir kitokiōs darybos sėnas rogių pavadinimas *šlājos* (resp. *šlājės*, *šlājai* / *šlajai*). Jis atitinka pr. *slayo* ‘ragės’ (Slete) E 307 ir gali būti galūnės *-ā kuopinis pavadinimas, plg. pr. *slayan* ‘rogių pavaža’ (Sletekaffe) E 309 (Mažiulis 1997, 126t.; Ambrazas 2000, 48 ir lit.). O toliau jis siejasi su veiksmazodžiu **klei-* ‘lenkti, linkti’, plg. lie. *šliėti*, *šleivas* (Fraenkel 1955–1965, 998, 1004; Ambrazas 2008, 37tt. ir lit.). Čia irgi atsispindi rogių išvaizda.

⁴ Dėl darybos plg. lie. *ragavà*, *raguvà* ‘vandens išneštas griovys; giliai išvažinėta kelio vieta; dauba, klonis stačiais krantais; tarpeklis; skardis, šlaitas’ (LKŽ 11, 29, 43); taip pat upėvardį *Raguvà* (Būga 1958, 479; Vanagas 1981, 380); kalnų vardus *Rāguvas* (Skardžius 1943, 380), *Raguvaitė*; *Rāgavas*, *Ragavitas* (plg. Kačinitė 2009, 21, 78, 100), *Ragavākalnis*, kurį Dalia Kačinitė (2008, 282) visai be reikalo susiejo su slavizmu *ragāvas* ‘kampinis, kertinis; oikonomą *Ragavà* (Razmukaitė 1998, 48); helonimus *Ragavà*, *Ragavynas* (Bilkis 2008, 188, 215); la. hidr. *Ragava*, pr. vietovardį *Ragaw* (Endzelins 1980, 175). Priesagos *-ava*, *-uva* (resp. *-avas*, *-uvas*) atsirado iš tematizuo-tų *u/eu/ou* kamieno formų (plg. Mažiulis 1967, 39tt.; Ambrazas 2008, 44 ir lit.).

⁵ Plg. minėtą lie. *rāgutės*. Šis vedinys užfiksuotas jau XVII a. – Konstantino Sirvydo antrajame žodyne (plg. Pakalka 1977, 833): *Sanie, Traha, æ vehi=||culum, Wažis / ragutes* SD³ 397 (Pakalka 1979, 495). Priesaga *-ut-* išriedėjo iš determinatyvo **-t-* (matyt, iš heteroklitinio linksniavimo liekanos) ir iš pradžių neturėjo deminutyvams būdingos darybos funkcijos (Ambrazas 2000, 103t. ir lit.).

⁶ Plg. kitą panašų baltų ir slavų kalbų naujadarą *galvà*, kurį Vytautas Mažiulis (1988, 322t.) kildino iš **galu-* ‘išsikišimas’.

Čia aptariamo vedinio formavimąsi gal iš dalies atspindi vok. *ragen* ‘būti atsikišusiam, kūpsoti, kyšoti, stirksoti’ ir vietovardžiai *Rechede, Requete* < **Rak-īpi* (plg. Schmid 1997, 334 ir lit.).

Taigi ‘iškyšulio’ reikšmė išplaukia iš visos žodžio *rāgas* semantikos. O kad tokią pat reikšmę baltų kalbose būtų turėjęs ir **karv-*, nėra jokių patikimų argumentų.

Kiseliūnaitės (2000, 60) minimi veiksmažodžiai *karvóti, kervóti* ‘kreivoti’ išriedėjo iš visai kitos negu daiktavardis **k̑r-/k̑er-* ‘galva, ragas’ – veiksmažodinės – šaknies *(s)*ker-*, plg. panašios semantikos žodžius *kerénti* ‘eiti sunkiai, vos velkantis’, *keréiva* ‘kreivakojis, šleivys’ (LKŽ 5, 602, 603).

Turint omenyje, kad veiksmažodžių šaknys *(s)*ker-* ir *(s)*krei-* giminiškos (plg. Ambrazas 2008, 36t. ir lit.)⁷, neatmestina galimybė, kad greta *kreivas* baltų kalbose buvęs ir sinonimiškas būdvardis **karvoas/kervas* (plg. Mažiulis 1996, 310), panašus į lo. *curvus* ‘kreivas’. Tačiau jis veikiausiai nieko bendra neturėjo su *kárvēs* prototipu (plg. Toporov 1984, 352t.).

Toliau ieškant *Kárvaičių* vardo ištakų, mano galva, vėrta stabtelėti prie lietuvių bendrinio žodžio *karvėlis*. Šis plačiai vartotas jau XVI a. Mažosios Lietuvos raštuose, pradedant Martynu Mažvydu (plg. Urbas 1996, 184): *At-heiha ir Dwaffe Schwenta* || *Weidu Karwela apwilka* 132, 11–12 („Giesme duchawna“ su minėtu *karvėlio* pavartojimu iš *Forma Chrikſtima* perspausdinta ir Mažvydo giesmyne *Gefmes Chrikſczoniskas*, plg. 234, 11–12); *Kada ſchatrafu giwenſit / buſit kaip* || *ſchwiefumas ſparnu karwela* 289, 9–10.

Pažymėtina, kad žemaičių tarmei būdingas sinonimas *balañdis* (plg. LKA 1, Žemėl. 76; BKA, 149)⁸ Mažvydo raštuose užfiksuotas tik vieną kartą ir tik

⁷ Čia dar galima atkreipti dėmesį, kad baltų kalbose būta ir šaknies *(s)*ker-* išplėtimo *(s)*kreu-*. Tik šio semantika kitokia negu minėtų žodžių, plg. lie. *skriaūsti, kriaūnyti* ‘krimsti, kramtyti’, (peilio) *kriaūnos* ir t. t. (Urbutis 2009, 148tt.). Be to, reikšmė ‘sukti, lenkti’ kilusi iš ‘pjauti’ (Trubačev 1966, 246tt.). Ši (vėliau išsišakojusi ir įgijusi daug įvairių semantinių atspalvių) sudarė didelio bei daugelyje ide. kalbų paplitusio šaknies *(s)*ker-* veiksmažodžių būrio pamatą (plg. Pokorny 1959, 938tt.; Otkupščikov 2005², 172tt.). Antai iš čia atsirado ne tik lie. *skeřsti, skirti, kiřsti* ir pan., bet, kaip įrodė Benjaminis Jėgeris (1966, 34t., 40t., 45, 167), – ir gerokai semantiškai nutolęs daugia-reikšmis lie. *kūrėti* (plg. dar Kazlauskas 2000, 149tt.; Toporov 1984, 305tt.; Mažiulis 1993, 306t.).

⁸ Šis žodis senesnis už *karvėlį*. Tai rodo: 1) tikslus jo atitikmuo latvių kalboje *baluòdis* (ME 1, 259t.; Fraenkel 1955–1965, 312; Smoczyński 2007, 42), kuris papli-

‘kovo mėnesio’ reikšme: *XX. Diena mene*||*fis Balandža* 92, 17–18 (plg. Urbas 1996, 58).

Wolfenbüttelio Postilėje žodis *karvēlis* pavartotas 8 kartus⁹, kalbant:

apie Šventąją Dvasią (5x): *tiewas balfu aprade sawa, tangi patī ir Dwa=*||*fe S: gimij karwelia liteghimu sawa ia galwas* || *regimai aprade* WP 50r, 19–21; *Dwafia f: || treczia perſona regimai gimi karwelia* || *ant ia uſengiufi ira* WP 81r, 27–29; *Su=*||*nus Jordane nog Jana bua krikſtitas, ir || Dwafe f: regimai gimi karwelia* [taisyta iš *karwele*] *buā ant ia nu=*||*henguſsi* WP 190r, 14–17; *Jr wel Lu: 3 cap: bila, regeijau Dwafu*|| *f: , kaip ir karweli* || *ant ia nuſengencziū* WP 191r, 3–4; *Sunus tafkat pafsirade muſu kune, do=*||*dams sawe krikſtiti del muſu, Dwa=*||*fia f: nuſengie ant ia regimai gimi* || *angu weida karwelia* WP 286v, 26–30;

apie aukas po vaiko gimimo (3x): *Jr kada ifsipildī bus dienas* || *apcziftijma, uſ funū angu dukterī tāneſch a=*||*winelī wienū metu ant palaſchas, ir waiku kar=*||*welia uſu* [taisyta iš *ufu*] *grekū* [Patroklo Velperio ranka ſis žodis išbrauktas] *grekū* WP 71v, 19–19; *Jeigu neprigales neſchti angu affera=*||*wati, awinelia, te im du kurklu angu du wai=*||*du* [ſis žodis pabrauktas, o paraſtėje Velperio piraſyta: *non Waidu: ſed*|| *du Waiku karweliu* *o*] *karweliū wenu ant palaſchas, a antru uſ*||*grekū* WP 71v, 24–27; *Antra, kaipagi del ap=*||*cziftijma ir atwedima pirmai gimufuniū le=*||*pia piningus* || [72r] *pia pimingus a palaſchas doti* ⇨ *uſ funū angu duk=*||*terī awinelī wenu wetu* [Veiverio iſtaisyta į *metu*], *jr waiku karwelia an=*||*gu karkli uſ grekū* WP 71v, 36–72r, 3.

tęs visoje Latvijos teritorijoje, randamas jau XVI–XVII a. raštuose (BKA, 89t., 149); 2) senoviška daryba (plg. Ambrazas 1993, 152 ir lit.); 3) gausūs iš *balañdzio* kilę ir ne tik *balañdzio*, bet ir *karvēlio* areale paplitę lietuvių vietovardžiai bei asmenvardžiai, fiksuojami nuo XVI a. (plg. Zinkevičius 1977, 122, 123; 1978, 151; 2008, 510; LPŽ 1, 166; LVŽ 1, 322tt. ir lit.). Žodžio *balañdis* pamatas – senas spalvės pavadinimas, plg. lie. *bālas* ‘baltaſ’ (dėl ſio kilmės žr. dar Karaliūnas 2004, 116tt. ir lit.). Nors prūsai turėjo visai kitą karvelio pavadinimą *poalis* (tewbe) E 761, tačiau ſis irgi padarytas atsiſvelgiant į jo spalvą. Jis giminiſkas lie. *paļ-vas, paļ-ſas, piļ-kas* ir pan., išriedėjusiems turbūt iš ide. *(s)p^(h)el- ‘silpnai ſviesti, mirgėti’ (Mažiulis 1996, 216t., 299), plg. dar graikų laukinio karvelio pavadinimą *πέλεια, πελειάς* (Schulze 1966, 122; Pokorný 1959, 804).

⁹ Sinonimo *balañdis* čia visai nėra. Renkant duomenis iš ſio unikalaus rankraſtiniu teksto, remtasi Lietuvių kalbos instituto svetainėje internete, Senųjų raſtų dalyje (www.lki.lt/seniejirastai/), įdėta žodžių formų konkordancija, kurią 2007–2008 m. sukūrė Jolanta Gelumbeckaitė ir Vytautas Zinkevičius. Naudotasi ir Gelumbeckaitės parengtu fundamentaliu dviejų didžiulių tomų *Wolfenbüttelio Postilės* kritiniu komentuotu leidimu (2008). Širdingai dėkoju Kolegei už ſią nuostabią man atsiųstą dovaną.

Jono Bretkūno *Postilėje* rasti 6 šio paukščio pavadinimo vartosenos atvejai:

1x – iš Baltramiejaus Vilento *Evangelijų bei Epistolų* perimtoje, bet Bretkūno šiek tiek pageduotoje perikopėje Lk 2,22–32, plg. *Ir idant dotu affiera / || kaip ira fakita Sokone Pono / pora kur=||kleliu / alba karwelu iaunu dwæieta* BP I 217, 1–3 ir *O idant dūtu affie=||ra kaip jra fakit 3okane PONA / pora Kur=||kleliu / alba dweieta iaunu karwelu* EE 39, 8–10;

1x – paties Bretkūno išverstoje perikopėje Mt 3,13–17 (apie ją žr. Aleknevičienė 1998): *Dangus || atfiwere ant ia / Ir Ianas regeia || Dwafe Diwio / kaip Karweli nufilei=||dencze / ir ant io atencze* BP I 138, 8–11;

4x – pamoksluose: *Ant kuro ifchwifi Dwafe || Schwenta weidu karwelio jubūiencze / tas Mef=||fiachus* BP I 31, 8–10; *Ir Ianas ifchwjda Dwafe Diwio / kaip || karweli ėzmai leidenczenfe ir ant io atencze* BP I 267, 1–2; *Buket kitrus / || kaip ėaltei / ir prafti kaip Karwelei* BP I 109, 6–7 (analogiškas palinkėjimas yra ir BP II 445, 15–16)¹⁰.

Aptariamasis *karvėlis* greta *balañdzio* pateiktas ir Mažosios Lietuvos pirmuosiose rankraštiniuose vokiečių-lietuvių kalbų žodynuose, pvz.: *Lexicon Lithuanicum* (*Taube. Balandis, Karwelis* 86a; *Taubenest Karwelu liždas* 86a), *Clavis Germanico-Lithvana* (*Taube. Balandis, džiō. M. || Karwelis, iō. M. II* 576)¹¹.

Nuo XVI a. *karvėlis* fiksuojamas ir įvairiuose Didžiosios Lietuvos raštuose. Antai jis 7 kartus pavartotas viduriniojo raštų kalbės varianto kūrėjo Mikalojaus Daukšos *Postilėje* (plg. Kudzinowski 1977, 352). Jį rasime ir rytiečio

¹⁰ Sinonimas *balañdis* čia užfiksuotas tik vieną kartą tokia pat kontekste kaip ir *karvelis*: *Buket kitrus kaip ėaltei / o || prafti kaip ballandej* BP II 423, 1–2. Ačiū Onai Aleknavičienei už šiuos iš kompiuterinių konkordancijų (jos pačios kartu su Vytautu Zinkevičiumi sukurtų bei saugomų LKI Senųjų raštų duomenų bazėje) surinktus duomenis. Naudotasi ir Aleknavičienės parengtu Bretkūno *Postilės* fotografuotiniu leidimu (2005).

¹¹ Pažymėtina, kad čia pat pateiktame ištraukos iš Psalmių (Ps 55,7) vertime pirmiausia minimas *karvėlis*, o tik po to skliausteliuose – *balañdis*: *Ak||jeib Sparnus turre=||czau kaip Karwelis, (-Balandis)*. Tai irgi rodo žodžio *karvėlis* populiarumą to meto kalboje, plg. dar šio žodyno gale esantį papildymą: *Tauben=Nest. Karwelū, Ballandzū, Liždas* (C II 1168). Be to, Mažojoje Lietuvoje kovo mėnesiui įvardyti buvo vartojamas vedinys *karvelinis* (žr. Skardžius 1998, 28t.; dėl darybos plg. dar Urbutis 1981, 118t.). Jį randame jau ir minėtuose XVII a. žodynuose: *Mertz Karwelinnis* (Lex 61); *Martius. Karwelinnis, iō. M. || Balandis, džiō. M. (C II* 18). Čia cituojama iš Vincento Drotvino parengtų *Lexicon Lithuanicum* (1987) ir *Clavis Germanico-Lithvana* (1995–1997) leidimų. Apie šių žodynų santykius žr. Triškaitė 2008 ir lit.

Konstantino Sirvydo abiejuose žodynuose (plg. Pakalka 1979, 742; 1997, 504)¹².

Taigi šio paukščio pavadinimo arealas jau raštijos pradžioje apėmė didelę Lietuvos dalį (apie jo paplitimą dabartinėse tarmėse žr. LKA 1, Žemėl. 76; BKA, 149).

Žodis *karvėlis* (kaip ir jo senesnis sinonimas *balañdis*, taip pat pr. *poalis*, žr. išn. 8) veikiausiai kilęs iš spalvės pavadinimo. Apie tokią galimybę imta svarstyti jau gana seniai (plg. Fraenkel 1955–1965, 225t. ir lit.; Sabaliauskas 1990, 200). Tačiau ši mintis aiškius kontūrus įgijo tada, kai Simas Karaliūnas (1993) nustatė, kad baltų kalbose greta *šárvas*, *šírvas* / *šírvas*¹³ egzistavo ir jų kentuminis variantas **karvas* (plg. lie. *karvus* ‘plikas, plikagalvis’, la. *karva* ‘juodžemis, durpės’¹⁴), giminiškas lie. *keřšas*.

O šis savo ruožtu jau seniai siejamas su pr. *kirsnan* ‘juodai’ (swarcz) E 460, sl. **čьрънъ*, s. i. *кѣръна́* ‘juodas’ (Leskien 1891, 161; Trautmann 1923, 134t.; Fraenkel 1955–1965, 245; Pokorný 1959, 483; Hamp 1971, 2t.; Toporov 1984, 26tt.; Sabaliauskas 1990, 65; Mažiulis 1993, 198t.).

¹² Kad Sirvydas parašė ne vieną, o du skirtingus žodynus, įrodė Vincas Urbutis (1981, 110tt.; 1999).

¹³ Kad tai sėnas būdvardis, rodo baltiški vandenvardžiai, plg. lie. *Širva*, *Širvỹs* ir pr. *Sirwis*, *Sirwe*; lie. *Širvintà* ir pr. *Syrwentin*, *Syrwynthen*, *Serwinte* (Gerullis 1922, 158; Fraenkel 1955–1965, 989; Skardžius 1998, 904; Vanagas 1981, 322; Karaliūnas 2005, 25). Be to, jis tik priešaga skiriasi nuo lie. *šir-mas*, la. *siř-ms* (Būga 1961, 712; ME 3, 846t.); dėl priesagų **-uo-* ir **-mo-* kaitės plg. s. i. *šyāvá-* ir *šyámá-* ‘tamsiai rudas, tamsus’ (Specht 1944, 179tt.); lie. *ráivos* ir *ráimas* ‘raibas’ (Ambrazas 2008, 34t.). Toliau būdvardį *širvas* / *širvas* bandyta sieti su s. v. a. *horo*, gen. *horowes* ‘dumblas, maurai; purvas; pelkė, liūnas, žemė’ (iš germ. **horwa-*, plg. Udolph 1994, 318t.; Karaliūnas 2005, 291), s. bažn. sl. *srěňъ* (<**k'er-sno-*, žr. Būga 1959, 557) ‘baltas; šerkšnas’, lie. *šerškšnas* ‘širmas, pilkšvas’ (Schulze 1966, 557), alb. *thjermě* (<**k'er-uo + -mě*) ‘pilkas’, v. air. *corcach* ‘pelkė’, s. i. *kalka-* ‘purvas’, *karka-* ‘baltas’ ir pan. (Pokorný 1959, 573t.).

¹⁴ Su šiuo vėlesnėje monografijoje Karaliūnas (2005, 288) bando sieti ir lietuvių pavardes *Kárvaitis* (Telšiai), *Karvátis* (Šeduva). Be to, jis (2005, 290), remdamasis Kryžiuočių ordino 1396 m. Mewe inventoriuje esančiu įrašu *die Karwen-stut* ‘lauko žirgai’ ir kitais duomenimis, rekonstruoja tos pat kilmės pr. **karvan* ‘laukas, dirva, arimas’. Iš jo Karaliūnas (2005, 289t.) kildina prūsų vietovardžius *Carvis* (1411–1419), *Karwen* (1419), *Carvan* (1423), *Karwan* (1449), *Carwen* (1452); *Pocarwe* (1290), *Pokarwis* (1316), *Pocarben* (1419), *Pockarwen* (1436), *Pokarwen* (1405).

Jie kildinami iš ide. **ker-* ‘degti’ arba *(s)*ker-* ‘pjauti’ (Тороров 1984, 28); ‘lenkti, sukti’ (Mažiulis 1993, 199). Visa tai veikiausiai tik atskiros to paties veiksmožodžio *(s)*ker-* ‘pjauti’ medžio šakos (plg. išn. 7).

Tad turbūt ir balt. **karvas/šarvas/sirvas* yra panašios prigimties veiksmožodinis vedinys. Šis padarytas su priesaga *-uo-, kuri nuo vėlyvosios ide. prokalbės laikų ypač būdinga būtent spalvų pavadinimams (plg. Ambrazas 2008, 33tt. ir lit.).

Su aptariamoju **karvas* Karaliūnas (1993, 111; 2005, 288) sieja lietuvių vandenvardžius *Karvė, Kaŗois, Karvys, Karvedà*. Jų dalis užrašyta Šiaurės Žemaičių plote¹⁵, kur kadaise gyveno kuršiai.

Kad vandenvardžiuose *Karvė, Karvys* glūdi ne lie. *karvė*, o veikiau spalvą žymintis būdvardis, besisiejantis su žodžiu *karvelis*, jau gerokai anksčiau buvo užsiminęs Wolfgangas P. Schmidas (1970, 478)¹⁶.

Aptartieji duomenys leidžia spėti, jog *Karvaičių* vardas, kaip ir bendrinis žodis *karvėlis* (plg. Ambrazas 2000, 176), kadaise priklausė ypatybės turėtojų pavadinimų (*nomina attributiva*) darybos kategorijai ir turėjo reikšmę ‘tai, kas plika, pilka’.

Kiseliūnaitė man rašytame elektroniniame laiške (2009 04 22) atkreipė dėmesį, kad greta *Karvaičių* yra ir kitas iš spalvės pavadinimo kilęs Kuršių nerijos vietovardis – *Mällakrant*, žymintis Lybių įlankos dalį, o toliau – kalno vardas *Meļļāišk*. (apie juos žr. Kiseliūnaitė, Simutytė 2005, 72, 100). Spalva geografiniuose varduose gali turėti galias istorines šaknis (žr. Ivanov 1981 ir lit.).

Žinoma, čia iškelta hipotezė – tai tik vienas iš galimų būdų įminti Liudviko Rėzos gimtojo kaimo vardo mįslę. Pavyzdžiui, dar neišspręsta problema, kaip reikėtų aiškinti pirmuosius *Karvaičių* vardo užrašymus *Grawaitten* (1519), *Krawaitenn* (1540), *Grabeytten* (1554).

Valentino Kiparskio (1939, 102) bandymu išvelgti čia la. *grava* ‘tarpeklis, slėnis’ suabejojo jau Vilius Pėteraitis (1997, 174). Abejonių kelia ir Karaliūno (2005, 288) aptariamojo vietovardžio siejimas su la. *krava* ‘krantas’. Mat šis

¹⁵ Tai rodo Aleksandro Vanago (1981, 148t.) pateikti duomenys. Tiesa, jis šių vandenvardžių kilmę aiškino kitaip.

¹⁶ Į tai mano akis atkreipė Grasilda Blažienė, kuri jau seniai nuoširdžiai rūpinasi šiuo iškilium, baltistikai labai daug davusiu mokslininku.

latviškas žodis labai jau retas, Karlo Mühlenbacho ir Janio Endzelyno žodyne (ME 2, 264) pateiktas laužtiniuose skliausteliuose¹⁷.

ONCE MORE ABOUT ORIGIN OF THE NAME *Kárvaičiai*

Summary

In the present paper the origin of the old village name *Kárvaičiai* in Kuršių nerija (Kürische Nehrung) is discussed. It might have been based on the Baltic colour term **karvas* (cf. Lith. *karvas* ‘bald’, Latv. *karva* ‘black soil; peat’), which, on one hand, is supposed to be the variant of Lith. *šárvas*, *šírvas* / *šīrvas* ‘gray’ (by postulating an interchange of consonants **k* : **k’*), on the other hand, it can be compared with Lith. *kéršas* ‘piebald, dapple’, OPruss. *kirsnan* (swarcz) E 460, Slav. **čрънь*, OInd. *kr̥ṣṇá-* ‘black’, and side by side with Lith. *karvėlis* ‘pigeon’ (it was already widespread in the 16th century) belonged to the derivational category of *nomina attributiva*, and had the primary meaning ‘which is bald, gray’, cf. also Lithuanian hydronyms *Kařvė*, *Kařvis*, *Karvys*, *Karvedà* (a part of them covers the territory inhabited by the Curonians).

LITERATŪRA

Ademollo Gagliano Maria T. 1998, Eredità lescicali indoeuropee in lettone, in Alfred Bammesberger (Hrsg.), *Baltistik: Aufgaben und Methoden*, Heidelberg: Winter, 347–357.

Ademollo Gagliano Maria T. 2007, Le denominazioni del sangue in area baltica, *Acta Linguistica Lithuanica* 56, 1–21.

Aleknavičienė Ona 1998, Jono Bretkūno postilės perikopių autorystė: Mt 3, 13–17 šaltiniai, *Baltistica* 5 priedas, 5–45.

¹⁷ Skardingą krantą (dažniausiai upės) latvių kalboje paprastai žymi *krājuja*, *krājuš* su variantais *krāulis*, *krauta* (ME 2, 262, 263, 264). Jam giminiškas lie. *kriaūšis* (Fraenkel 1955–1965, 297), galbūt ir kurš. *Croye* (plg. vandenvardžius la. *Kruōja*, lie. *Krúoja*), lie. *pa-kruoja* ‘pakalnė’; lie. hidr. *Kraūjaupė*, *Kraūjaupis*, *Kraujinis*, *Krūvandà* (Karaliūnas 1987, 191, plg. dar Ademollo Gagliano 2007, 14t.). O toliau jis, matyt, siejasi su pr. *krūt* (fallen) III 101₁₂, s. isl. *hrynja* ‘kristi’ ir t. t. (Toporov 1984, 216tt.; Mažiulis 1993, 288t. ir lit.). Tos pačios semantikos turbūt yra ir lie. *krañtas* ‘krantas’ (atitinkantis latvių kuronizmą *krañts*, žr. ME 2, 259) : lie. *kreñta* (Toporov 1984, 218; Trubačev 1987, 35; Smoczyński 2007, 307).

- Aleknavičienė Ona (parengėja) 2005, *Jono Bretkūno Postilė. Studija, faksimilė ir kompaktinė plokštelė*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Ambrazas Saulius 1987, Lietuvių kalbos veiksmažodžių abstraktų leksikalizacija, *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai*, A serija 3(100), 94–100.
- Ambrazas Saulius 1993, *Daiktavardžių darybos raida. Lietuvių kalbos veiksmažodiniai vadiniai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Ambrazas Saulius 2000, *Daiktavardžių darybos raida 2: Lietuvių kalbos vardažodiniai vadiniai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Ambrazas Saulius 2006, Lietuvių etnogenezės problema žodžių darybos požiūriu, *Acta Baltico-Slavica* 30, 61–87.
- Ambrazas Saulius 2008, Lietuvių kalbos būdvardžiai su priesaga *-uo-, *Baltistica* 43(1), 31–50.
- Benveniste Émile 1935, *Origines de la formation des noms en indo-européen*, Paris: Maisonneuve.
- Bilkis Laimutis 2008, *Lietuvių helonimų daryba. Priesaginiai ir priesagėtieji helonimai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- BKA – Anna Stafecka, Danguolė Mikulėnienė (sast./sud./ed.), *Baltu valodu atlants. Prospektas / Baltų kalbų atlasas. Prospektas / Atlas of the Baltic languages. A Prospect*, Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009.
- Bonfante Giuliano 2001, La posizione recíproca delle lingue indoeuropee, *Indogermanische Forschungen* 106, 30–31.
- Brugmann Karl 1906, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* 2(1), Strassburg: Trübner.
- Būga Kazimieras 1958–1961, *Rinktiniai raštai* 1–3, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Chantraine Pierre 1933, *La formation des noms en grec ancien*, Paris: Champion.
- Drotvinas Vincentas (parengėjas) 1987, *Lexicon Lithuanicum. Rankraštinis XVII a. vokiečių–lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius: Mokslo.
- Drotvinas Vincentas (parengėjas) 1995–1997, *Clavis Germanico-Lithvana. Rankraštinis XVII amžiaus vokiečių–lietuvių kalbų žodynas* 1–2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla; 3–4, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Eichner Heiner 1973, Die Etymologie von heth. *mehur*, *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft* 31, 53–107.
- Endzelīns Jānis 1980, *Darbu izlase* 3(2), Rīgā: Zinātne.
- Euler Wolfram 1996–1997, Altertümlichkeiten und Neuerungen in den baltischen Sprachen, *Linguistica Baltica* 5–6, 11–20.
- Fraenkel Ernst 1955–1965, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg: Winter; Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht.

Gamkrelidze, Ivanov 1984 – Тамаз В. Гамкрелидзе, Вячеслав Вс. Иванов, *Индоевропейский язык и индоевропейцы* 1–2, Тбилиси: Издательство Тбилисского университета.

Gelumbeckaitė Jolanta (Hrsg.) 2008, *Die litauische Wolfenbütteler Postile von 1573* 1–2, Wiesbaden: Harrasowitz.

Gerullis Georg 1922, *Die altpreussischen Ortsnamen*, Berlin, Leipzig: Walter de Gruyter.

Hamp Eric P. 1971, Some colour words in *-no-*, *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* 14, 1–4.

Пјинскиј 1926 – Григорий А. Ильинский, К этимологии балтийско-славянского названия „зубра“, *Tauta ir žodis* 4, 51–56.

Ivanov 1981 – Вячеслав Вс. Иванов, Цветная символика в географических названиях в свете данных типологии (к названию Белоруссии), *Балто-славянские исследования* 1980, Москва: Наука, 163–177.

Jēgers Benjamiņš 1966, Verkannte Bedeutungsverwandtschaften baltischer Wörter, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen* 80, 6–162, 291–307.

Jokl Norbert 1963, Die Verwandtschaftsverhältnisse des Albanischen zu den übrigen indogermanischen Sprachen, *Die Sprache* 9, 113–153.

Kačionaitė Dalia 2008, Lietuvių sudurtinių oronimų darybos bruožai, *Baltistica* 43(2), 275–288.

Kačionaitė Dalia 2009, *Priesaginės darybos lietuvių oronimai*. Daktaro disertacija, Vilnius.

Karaliūnas Simas 1987, *Baltų struktūrų bendrybės ir jų kilmė*, Vilnius: Mokslas.

Karaliūnas Simas 1993, Some remarks on the names of pigeon in Lithuanian, *Linguistica Baltica* 2, 104–113.

Karaliūnas Simas 2004–2005, *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose* 1–2, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Kazlauskas Jonas 2000, *Rinkiniai raštai* 2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Kiparsky Valentin 1939, *Die Kurenfrage*, Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.

Kiseliūnaitė Dalia 2000: Apie Karvaičių vardo kilmę, *Vakarų baltų kalbos ir kultūros reliktai* 3, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 65–67.

Kiseliūnaitė Dalia, Laima Simutytė 2005, *Kuršių nerijos vietų vardai*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Kortlandt Frederik 1985, Long vowels in Balto-Slavic, *Baltistica* 21(2), 112–124.

Kudzinowski Czesław 1977, *Indeks-słownik do „Daukšos Postilė“* 1, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Leskien August 1891, *Bildung der Nomina im Litauischen*, Leipzig: Hinzel.

LKA – Kazys Morkūnas (ats. red.), *Lietuvių kalbos atlasas* 1–3, Vilnius: Mokslas, 1977–1991.

LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, 1, 3–20, Vilnius, 1941, 1956–2002; 2, Kaunas, 1947; 1²–2² – 2 leid., Vilnius, 1968–1969.

LPŽ – Aleksandras Vanagas, Vitalija Maciejauskienė, Marija Razmukaitė, *Lietuvių pavardžių žodynas* 1–2, Vilnius: Mokslas, 1985–1989.

LVŽ – Laimutis Bilkis, Vitalija Maciejauskienė, Marija Razmukaitė, *Lietuvių vietovardžių žodynas* 1, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.

Mažiulis (Vytautas) 1967 – Витраутас Мажюлис, К балтийскому и индоевропейскому дативу ед. ч., *Baltistica* 3(1), 29–46.

Mažiulis Vytautas 1988–1997, *Prūsų kalbos etimologijos žodynas* 1, Vilnius: Mokslas; 2–3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla; 4, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

ME – K. Mülenbacha *Latviešu valodas vārdnīca*, rediģējis, papildinājis, turpinājis (/nobeidzis – 4) J. Endzelīns, 1–4, Rīga, 1923–1932.

Nassivera Michele 2000, The development of the PIE words for ‘sky’, ‘cow’ and ‘ship’ and the relative chronology of Osthoff’s law, *Historische Sprachforschung* 113(1–2), 57–70.

Nussbaum Alan J. 1986, *Head and Horn in Indo-European*, Berlin, New York: Walter de Gruyter.

Otkupščikov 2005² – Юрий В. Откупщиков, *Из индоевропейского словообразования*, Москва, С.-Петербург: Academia.

Pakalka Kazimieras (parengėjas) 1979, *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius: Mokslas.

Pakalka Kazimieras (parengėjas) 1997, *Senasis Konstantino Sirvydo žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Pėteraitis Vilius 1997, *Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietovardžiai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Pokorny Julius 1959, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern, München: Francke.

Porzig Walter 1954, *Die Gliederung des indogermanischen Sprachgebiets*, Heidelberg: Winter.

Razmukaitė Marija 1998, *Lietuvos priesaginiai oikonimai*. Daktaro disertacija, Vilnius.

Sabaliauskas Algirdas 1963, Baltų ir Pabaltijo suomių kalbų santykiai, *Lietuvių kalbotyros klausimai* 6, 109–136.

Sabaliauskas Algirdas 1968, Baltų kalbų naminių gyvulių pavadinimai (jų kilmė ir santykis su atitinkamais slavų kalbų pavadinimais), *Lietuvių kalbotyros klausimai* 10, 101–190.

Sabaliauskas Algirdas 1990, *Lietuvių kalbos leksika*, Vilnius: Mokslas.

Schmid Wolfgang P. 1970, Zur primären -u- Ableitung in einigen baltischen Gewässernamen, in Velta Rūķe–Draviņa (ed.) *Donum Balticum to Professor Christian S. Stang*

on the occasion of his seventieth birthday 15 March 1970, Stockholm: Almqvist u. Wiksel, 469–479.

Schmid Wolfgang P. 1997 (Rez.), Oleg Poljakov, Das Problem der baltoslavischen Sprachgemeinschaft, 1995, *Indogermanische Forschungen* 102, 333–338.

Schmidt Johannes 1889, *Die Pluralbildungen der indogermanischen Neutra*, Weimar: Böhlau.

Schulze Walter 1966, *Kleine Schriften*, Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht.

Schwyzler Eduard 1939, *Griechische Grammatik* 1, München: C. H. Beck.

Skardžius Pranas 1943, *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija.

Skardžius Pranas 1998, *Rinktiniai raštai* 4, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Smoczyński Wojciech 2001, *Język litewski w perspektywie porównawczej*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Smoczyński Wojciech 2007, *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Specht Franz 1944, *Der Ursprung der indogermanischen Deklination*, Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht.

Starke Frank 1990, *Untersuchung zur Stammbildung des keilschrift-luwischen Nomens*, Wiesbaden: Harrassowitz.

Širokov 1984 – Олег С. Широков, Балто-албано-славянские глоттогенетические связи по этимологическим данным, *Baltistica* 20(1), 15–22.

Торогов 1984 – Владимир Н. Топоров, *Прусский язык. Словарь К–Л*, Москва: Наука.

Trautmann Reinhold 1923, *Baltisch-Slavisches Wörterbuch*, Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht.

Triškaitė Birutė 2008, *Rankraštinių Mažosios Lietuvos žodyno Clavis Germanico-Lithvana genezė*, Daktaro disertacija, Kaunas.

Trubačev 1966 – Олег Н. Трубачев, *Ремесленная терминология в славянских языках (этимология и опыт групповой реконструкции)*, Москва: Наука.

Trubačev 1987 – Олег Н. Трубачев, *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский фонд* 13, Москва: Наука.

Udolph Jürgen 1994, *Namenkundliche Studien zum Germanenproblem*, Berlin, New York: Walter de Gruyter.

Urbas Dominykas 1996, *Martyno Mažvydo raštų žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Urbutis Vincas 1981, *Baltų etimologijos etiudai*, Vilnius: Mokslas.

Urbutis Vincas 1999 (rec.), Kazimieras Pakalka (par.), Senasis Konstantino Sirvydo žodynas, 1997, *Archivum Lithuanicum* 1, 143–154.

Urbutis Vincas 2009, *Baltų etimologijos etudai 2*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Vanagas Aleksandras 1981, *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius: Moks-
las.

Villanueva Svensson Miguel 2009, Indo-European *s \bar{k} in Balto-Slavic, *Baltistica* 44(1), 5–24.

Zeifelder Susanne 2001, *Archaismus und Ausgliederung. Studien zur sprachlichen Stellung des Hethitischen*, Heidelberg: Winter.

Zinkevičius Zigmantas 1977, *Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje*. Vilnius: Moks-
las.

Zinkevičius Zigmantas 1978, Mintys pasirodžius Lietuvių kalbos atlaso I tomui, *Baltistica* 14(2), 147–151.

Zinkevičius Zigmantas 2008, *Lietuvių asmenvardžiai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.